

המת החי בגוף נופל מחוץ לזמן

נופל מחוץ לזמן²⁷² הוא חוליה מיוחדת בבחינת מקומו של הגוף בסיפוריו של גרוסמן. סיפור זה מביא את הקורא אל אחד מהקצוות הבולטים ביחס לגוף, אל אוברנו, אל היעדרו המוחלט בשעת המוות. אך סיפור זה חשוב גם מכיוון שהוא מספק נקודת התבוננות על גופו של זה המתמודד עם היעדרותו הגופנית של היקר לו ביותר. זהו ה"יש המדהד את האין"²⁷³, החי ההורה את המת והמפגש בין הגוף הנוכח לגוף הנעדר.

ספרו של גרוסמן מ-2011 הוא ספר טעון מתוקף ההקשר שבו הוא נוצר. חמש שנים לאחר שבנו, אורי, נהרג במלחמת לבנון השנייה, ושלוש שנים לאחר פרסומו של הרומן אשה מבורחת מבשורה, שאת מרבית כתיבתו סיים גרוסמן עוד לפני נפילתו של אורי, גרוסמן מפרסם טקסט העוסק בשאלת החיים בעקבות

272. דויד גרוסמן, נופל מחוץ לזמן, תל אביב: הספריה החדשה, ספרי סימן קריאה / הקיבוץ המאוחד, 2011.

273. "כל היש / מעכשיו / יהדהד / את האין." שם, עמ' 53.

אובדן הבן או בצילו. אולם הטעינות נתונה גם בטקסט עצמו, והיא נובעת מהאופן שבו גרוסמן איננו כותב על האובדן, אלא כותב אותו, מייצר אפקט מטריד ומעיק אצל הקוראים. טעינות זו קשורה למתח בין המילה והשפה ובין הגוף, מתח שזוכה לעצימות מיוחדת כשמדובר באובדן אדם קרוב ויקר.

נופל מחוץ לזמן מתחיל ברגע ש"איש", הדמות המרכזית בסיפור, קם משולחן האוכל ומכריז בפני אשתו שהוא יוצא ל"שם", המקום המרכזי בסיפור, לפגוש פעם אחת נוספת את בנם שמת לפני כמה שנים. לאחר דרישה מורכב עם אשתו, וחרף התנגדותה, הוא יוצא לדרכו, בתנועה שמטרתה אינה ברורה, ושדי מהר מתגלה שמהלכה הוא מעגלי. במהלך הליכתו מצטרפות אליו עוד ועוד דמויות שלהן כינויים על פי מקצוען או עיסוקן (מייילדת, סנדלר, דוכס, מורה קשיש לחשבון), כולם הורים שכולים, כולם במסע בעקבות בניהם או בנותיהם המתים. "רושם קורות העיר", דמות נוספת, מלווה את המסע; הוא אחראי על תיעוד המסע וההתרחשויות הקורות בעיר כמו מספר כל-יודע. במקרה הנוכחי הוא דמות מעורבת בעלילה בשל היותו הורה שכול בעצמו.²⁷⁴ רושם הקורות מדלג בין ההולכים לשם ובין ביקור בחדרו של הקנטאור, דמות נוספת, פרפרזה על הקנטאור הקלסי שחציו אדם וחציו סוס, כשהקנטאור בסיפור זה חציו אדם וחציו שולחן כתיבה, הוא סופר מתוסכל המנסה לתת מילים למות בתו. לקנטאור תלונות קשות על רושם הקורות ועל כל אלו שמחפשים "חלון הצצה" לאסון שלו, מבקשים לראיין אותו, תובעים ממנו מילים בנוגע לאסונו. מסעם של ההולכים עובר כמה שלבים ופיתולים, מהלך של התקרבות הולכת וגדלה, אך אסימפטוטית במהותה (במובן של התקרבות אין-סופית שאף פעם אינה מגיעה ממש ליעדה), לעבר הילדים המתים – לשם.

274. בבחירה ספרותית זו ניתן לראות ביטוי של היבט מסוים מעמדתו הפואטית של גרוסמן, כפי שהוצגה לעיל: המספר איננו מחוץ לזירה או צופה מהצד, כי אם חלק ממנה, מספר אותה מבפנים.

קריאה וקריעה בין גוף לנפש

הבשורה שממנה בורחת אורה, גיבורת אשה בורחת מבשורה, ברגליה ובמילותיה, היא נקודת הפתיחה של הסיפור הנוכחי. אומנם נקודת הפתיחה של הסו'ט (הטקסט הסופי, כפי שמוצג לקוראים) היא רגע ההחלטה על היציאה למסע, אך ברקע, מתוך דברי האיש והאשה, הקוראים נחשפים לנקודת הפתיחה ברמת הפאבולה (הסיפור הכרונולוגי שמאחורי הסיפור המאורגן) – רגע קבלת הבשורה. מנקודה זו מתחילה גם הקריאה הנוכחית. האיש והאשה חוזרים אל הרגע שזה קרה:

אשה: בדירות / שאין כמותה / גוזר האֵבֶל על / החי, / כמו
הבדירות שבה / עוטה / המחלה / את הָדוּוי –

איש: אך בְּדִירוֹת / הזאת, שְׁבָה – / כמו נפש / נפרדת מגוף – /
אני כמעט / ונקרע / מעצמי, שם / אינני לבד / עוד, אינני / לבד
/ עוד, / מאז – / ואינני / אחד שם / בלבד, ולעולם / לא אהיה
רק / אחד –

אשה: שם אני נוגעת בו / בְּמוֹפְנִימוֹ, / בתהומו, / כְּפִי שלא /
נגעתי / מעולם / באף אדם / שבעולם –

איש: והוא, / גם הוא נוגע / בי / משם, ונגיעתו – / לא נגע בי /
בְּמוֹתָה / אדם, / מעולם – ²⁷⁵

שתי נקודות מעניינות עולות מהקטע המצוטט: ראשית, האבל מייצר מצב של מעין היפרדות בין הנפש לגוף, פיצול של האחד לשניים, כפי שאירע בסיפור "רץ"; שנית, דווקא ברגע הזה של הקריעה וההיפרדות מופיע מגע, ולא סתם מגע, אלא מגע בעל איכות מיוחדת במינה, מגע "עמוק" במיוחד, החורג מהמוכר

275. גרוסמן, נופל מחוץ לזמן, עמ' 28–29, הדגשה במקור. הלוכסנים המופיעים במובאה זו ובכל יתר המובאות מסמנים מעבר שורה.

והידוע, ככל הנראה מגע עם הבן המת.
מדוע האבל מייצר פיצול או היפרדות בין הגוף לנפש? כיצד
בא לידי ביטוי פיצול זה? מדוע הפיצול מאפשר מגע אחר, ייחודי
וחרגי, עם המת?

המת-החי בגוף

אחת הטענות העיקריות של האשה נגד יציאתו של האיש למסעו
לשם היא ההכרח לקיים את הבן המת באמצעות גופיהם של
ההורים. לא באמצעות זיכרונותיהם, לא במחשבותיהם, כי אם
בגופיהם של ההורים:

אשה: בלילה ההוא חשכתי, / לעולם כבר לא / ניפרד. / וגם אם
נרצה / איך נוכל? / מי יקיים אותו, מי / יחבק / אם לא שנינו /
בגופינו / נעטוף / את מְלֹאָו / הַרִיק? [...] ²⁷⁶

אשה: בעיני מי נביט לראותו / מקופל בשחור / האישון, / ישנו
/ ואיננו? / בידו של מי / נשלב אצבעות / לטוות אותו / לרגע /
בבשרנו? / אל תלך. ²⁷⁷

בעיני האשה, הליכתו של האיש היא צעד שיש בו המתה מחודשת
של הבן, פגיעה בקיומו ובחיותו. קיום וחיות אלו נוצרים מתוך
המפגש בין נוכחיותיהם הגופניות של ההורים. במציאות שבה
הבן מת, הוא זוכה לקיום ולנוכחות באמצעות הגוף של כל אחד
מההורים, ובאמצעות המפגש בין שני הגופים. הבן המת אינו חי
באמצעות תמונות שלו שמביטים בהן, או באמצעות זיכרונות
עליו שמעלים, או באמצעות שיחה שבה מזכירים אותו, כל אלו
אפשרויות מוכרות יותר מחיינו וממנהגי האבל המקובלים. אולם
בסיפור הנוכחי הבן המת חי בגופיהם של ההורים באמצעות מגעם

276. שם, עמ' 31, הדגשה שלי.

277. שם, עמ' 32, הדגשה שלי.

ומבטם האחד על גופו של האחר.

גרוסמן טווה מטפורה מורכבת ומתגלגלת של ביטוי האכל באמצעות הגוף. אולם לכך יש להוסיף את אחד המתחים המרכזיים שסיפור זה עוסק בהם – המתח בין הגוף למילים – ואת ההדגשה העקבית של הפן הגופני. גרוסמן אינו מסתפק במסמן "גופינו" ו"יורד" רמה נוספת לעבר המוחשי ביותר, בהשתמשו במסמן "בשרנו". אין זה רק המשלב הסמלי של השפה ושל המטפורה, שכן נגלית כאן פיסה מהממשי, במונחיו של לאקאן, כפי שיתואר בהמשך. קיומו וחיותו של הבן המת בגופם של ההורים שזורים לאורך הסיפור:

איש: הריח שמדיף / גופך / ביגודך / כשפתאום / צולל עלייך, /
עט; הריח המר, שבתוכו / אני מוצא תמיד / גם את ריחו. [...] ²⁷⁸

אשה: לפעמים, כשאנחנו / ביחד, צערך / בצערי נאחו, / כְּאִבִּי אל
דמך / מוקז, / ופתאום עולה מתוכנו / יְדֵי גופו השלם, / המתוקן,
/ ולרגע אפשר לַחֲמוֹת אֶז – / הוא כאן. ²⁷⁹

בין שני קטעים אלו, איש ואישה (אב ואם) מעלים זיכרונות של שלל הריחות שהיו לבן. אך מה שמהווה טריגר לזיכרון, ומה שבפועל מְחִיָה את ריחו של הבן, הם גופיהם וריחותיהם של ההורים. כשהאיש יוצא במסעו לעבר שָׁם, מדבריו מתגלה שהוא אינו לבד במסע, מכיוון שהבן נמצא עימו, בגופו שלו, כפי שעולה מכמה וכמה התבטאויות:

והבל פיו / מעיב מפי / את המְרָאָה – / איני לבד / אתו, איני /
לבד – [...] פועם בי, חי / אתי, אחד / אתי, אתו / אני בכל החֶלֶד
/ העצום / אשר נברא בי / במותו – ²⁸⁰

נוכחות הבן המת בגוף של ההורה מגיעה לשיאה מאוחר יותר

278. שם, עמ' 34.

279. שם, עמ' 36-37.

280. שם, עמ' 40-41.

בסיפור, כשהאיש מתייחס אליה כאל היריון, היריון שיכול להתקיים גם אצל הגבר:

כמו בעת בקיעת עובר מרחם / ומגוף האם, / עשה אותי מותו
לָאֵב / שלא / הייתי מעולם - / נָקֵב / בי חור ופצע / וחָלָל, אך גם
מילא / אותי בְּיִשּׁוּתוֹ, / אשר פורצת לתוכי / מאז בשפע / הוויה
שלא היה / כמותו - / מותו / עשה אותי / מוכשר / לְהָרִיתוֹ.

מותו / עושה אותי לְנֶשֶׁל / רִיק של אב, וגם / של אֵם - / חוֹלֵץ
בי שָׁד, / מותו, / לאִין-יוֹנֵק, / ועל קירות רחמי אשר / ביום ההוא
נחצב / חוֹרֵץ מותו בציפורני / אסיר נמלט / את מנינם של הימים
/ שבלעדיו.

כך, באֶזמל שקוף, / מותו / חוֹרֵת בי חדשה: / השְׁכוּל / הוא
לעולם / אשה.²⁸¹

קטע זה מדגיש, אולי באופן המובהק ביותר, את היות המוות מכונן
סוג של חיים או קיום בתוך גוף האֶבֶל. מרגע המוות ישנה נוכחות
שנהרית, שמעוברת, בגופו של האֶבֶל, ובמובן הזה הופכת את
עמדתו לנשית ומטשטשת משהו בקו המפריד שבין הגברי לנשי.
אולם הטרגדיה היא שמדובר בהיריון ללא לידה, או כפי שמנסח
גרסמן, "יש המהדהד את האין".²⁸²

יש המהדהד את האין

ניתן לראות שמצב האבל מאופיין בחוויה של "אי-היות אחד"
בשני מובנים: הראשון הוא זה המופיע כבר בתחילת הסיפור עם
ההיפרדות של הגוף והנפש ופיצולם לשניים; השני הוא "היות עם
הבן המת", כשמשוהו מהמת הופך להיות חי באופן תמידי בגופו של
האֶבֶל. על המובן השני אומר האיש "אינני לבד", הוא תמיד איתי.

281. שם, עמ' 98.

282. שם, עמ' 53.

נשאלת השאלה, מהו החיבור בין שני המובנים הללו של "אי-היות אחד" (היפרדות הגוף מהנפש והקיום התמידי של הבן המת בגוף)? דמות הדוכס, המביטה מהחלון באיש ההולך, מעניקה לקוראים מפתח מסוים לפיענוח "אי-היות אחד":

אני רק / צל צלו / של ההולך שם / לברו, של / החורת בארמתי
/ בצעדים כבדים / את גזר-הדין: / כל היש, / כל היש, / (הה,
ילדי / הקטן, מחמדי- / אבודי) - / כל היש / מעכשיו / יהדהד
/ את האין.²⁸³

בדבריו הדוכס מצביע על רעיון מהותי שחוזר לאורך כל הסיפור, והוא קיומם של יחסים בין ה"יש" ל"אין", בין הקיום להיעדר הקיום, ובאופן ספציפי יותר בהתייחס לנושאו של הספר הנוכחי, בין הגוף ל"אין-גוף". אבקש לטעון כי היחסים בין ה"יש" ל"אין", בין הנוכחות להיעדרות, מתחוללים בגוף, בגופם של החיים. גופיהם של ההורים, נוכחותם החיה והמתעקשת, "שהגוף שלך / ושלי, כמו שתי / קרציות נאחזו / בחיים ודבקו / זה בזה והכריחו / אותנו לחיות?",²⁸⁴ מהדהדים ומדגישים את היעדרו של הבן, ויותר מכול את היעדרותו הפיזית הגופנית. חיותו וקיומו המוגברים בגופיהם של ההורים מדגישים את אי-קיומו מחוץ להם. מנקודת המבט של היפרדות גוף-נפש, זהו ניגוד בין התודעה של ההורה, שלפחות ברמה מסוימת מכירה באובדן, ובין גופו שבו עדיין המת חי; או מהכיוון ההפוך: ניגוד בין גופו של המת שאיננו ובין משהו מהנפשי שלו (אפשר לומר מסמנים) שממשיך לחיות. כך שכל המובנים מתכנסים ליש המהדהד את האין.

הקנטאור מיטיב לתאר את ההיעדר ואת אי-הקיום:

283. שם, עמ' 52-53.

284. שם, עמ' 33.

[...] וגם לחישות יש, כל הזמן, ככה: המממ... המממ... ואז מתנפל כמו נחיל צרעות, זוזוזוז, קורחות במוח: זה קרה, זה קרה, זה קרה לו, זה לתמיד, זה לעולם, והוא לא, הוא כבר לא –²⁸⁵

בחלק זה אפשר לראות את האופן שבו ההבנה בנוגע לאובדן הבן מחלחלת אל התודעה ומופיעה כמסר אימתני ונכפה מבחוץ. אך הכרה זו מנוגדת לחיותו המועצמת של הבן בגוף, להתקיימותו בגוף של ההורים.

בריאה מחודשת באמצעות הגוף

בהדרגה, ככל שמסעו של האיש מתקדם, מתגלה מטרת המסע: בריאה מחודשת של הבן באמצעות הגוף:

אני בשלי, לא חדל / לנסות: מנשים, מעורר, / משבט בלי הפסק / תאים שלך שעוד / חיים בי, טביעות היש / האחרונות שלא / נמוגו עוד מקצות / חושי – [...] אני ממשיך, אני שומר, / אני אוצר / ומחייה, הילד / שהיית, האיש / שלא תהיה – / אתה אולי צוחק: מה זה, / אבא, ניסויים בבן- / אדם? / אני מושך כתפיים: לא, זה / מפעל- / חיים. / תראה, אני נלהב פתאום, / אני אָברא / אותך, או לפחות, פרפור / חיים / אחד / שלך, ולמה לא, / לעזאזל, למה / לוותר? / עשיתי זאת כבר פעם, / ועכשיו אני רוצה / אותך / הרבה / יותר.²⁸⁶

בריאתו המחודשת של הבן, החייאתו, איננה מבוטאת במילים או בהעלאת זיכרונות, אלא היא מתרחשת באופן מוזר-משהו באמצעות גופו של האב. שחזור תהליך ההיריון והלידה, כשהילד הוא תוצר של המרכיבים הביולוגיים האגורים בגופיהם של שני ההורים, מבטא שאיפה לבריאת הבן מתוך הנתון בגוף עצמו. אין זה רעיון

285. שם, עמ' 58, הדגשה במקור.

286. שם, עמ' 66-67.

מטפורי גרידא. גרוסמן אינו מפזר בטקסט רמזים המטים את הכף לכיוון הקריאה המטפורית, אלא מחזק את הפן הממשי שבהיות גוף ההורה שדה חי לקיומו של הבן המת. בריאתו המחודשת נעשית באמצעות הגוף ולא באמצעות שפה. כך לדוגמה הסנדלר, בשעה שהוא מצטרף למסע לשם, מנסח:

רק התנועה / נותרה, רק זאת / אוכל כיום לתת לך, / ילדתי, / רק
התנועה / שתלחל / אל תוך הדום / שבו את / חתומה, רק זאת,
/ רק כך אדע / היום, בתי, / להיות לך / אב - ²⁸⁷

כלומר, התנועה עצמה בגוף היא הדרך שלו לשמור על מקומו כאב ולשמר את קיומה של הבת המתה. גם הדוכס "מוצא" את בנו בגופו שלו: "לפעמים, כשאני / לבדי, בקיטון הפרטי, / אני חולץ את שתי נעלי ומביט / בכפות הרגליים / שלי, וחושב / שזה / הוא". ²⁸⁸
האיש ההולך מיטיב לתאר את המגע עם המת כמתרחש במרחב שבו מתקיים מתח בין היעדרות וריקות ובין נוכחות וחיות:

הבור הזה, / ההיעדר / שרק המוות / מחולל כמותו - / שכלל איננו
/ היעלמות / או חידלון / או איין. / שיש בו גם מקום אחד / אחרון,
פָּעוּר, / מעין חלון פתוח / כדי סדק, שבו עודו נושם / ההיעדר, עודו
תחוח, / מפרפר, שבו אפשר / לגעת כאן / ועוד לחוש, כמעט, / את
חום היד אשר נוגעת / שם - / והוא הסף, הקו / האחרון המשותף
לשם / ולכאן, שעד אליו, / ולא יותר, יכול / החי לגשת חי [...]. ²⁸⁹

זהו רגע שהיש והאין מתערבבים זה בזה, הגבול ביניהם מיטשטש, כיוון שהאין חי ובולט בנוכחותו.

287. שם, עמ' 105.

288. שם, עמ' 119.

289. שם, עמ' 124-125, הדגשות במקור.

טשטוש המרחק בין השפתי לגופני

מקורו של המתח בין הגוף לשפה נובע מכך ששאיפת הבריאה דרך הגוף מנוסחת במילים. כלומר, היא איננה נטועה רק בגוף, מכיוון שהמילים מיילדות אותה. ההכרה בהיעדרותו המוחלטת של הבן, הבנת ההיעדרות ותפיסתה גם הן באות לידי ביטוי באמצעות המילים. כך חיות רוחשת בגוף מצד אחד והיעדרות נוכחת ביותר במילים מצד אחר.

ניגוד זה מתחזק ביתר שאת אל מול העמדה של הקנטאור: "אני מוכרח ליצור אותו מחדש בצורת סיפור!"²⁹⁰ הקנטאור, במונולוג מתפרץ וזועם, מסביר לרושם קורות העיר, כי הדרך היחידה שלו להבין את מה שקרה לו עם מות בנו היא לברוא אותו מחדש במילותיו שלו, בתוך סיפור:

רק ככה אני יכול איכשהו להתקרב אליו, אל הזה הזה, יימח שמו, בלי למות מזה, תופס? להתנועע מולו אני חייב, לזוז, לא לקפוא כמו עכבר מול נחש! [...] ללוש אותו, אני רוצה, את זה, כן, את מה שקרה, את מה שבא כמו ברק ושרף לי הכל, וגם את המלים, יימח שמו וזכרו, את המלים שיכלו לתאר לי את זה הוא שרף, המנוול. ולערכב אותו ביחד עם משהו ממני אני צריך, חייב, מתוך-תוכי, ולנשוף לתוכו מנשמת אפי העלובה, לנסות לעשות אותו קצת, איך אני אסביר לך, קצת שלי, שלי... הרי משהו ממני, משלי, כבר נמצא אצלו, בתוך-תוכו, בכלא הארור שלו, אז אולי יש על מה לדבר, להתמקח... [...] כשאני מצליח סוף-סוף להגיד מלה אחת על זה, לנשום... וגם לברוא דמויות אני רוצה, צריך, מוכרח, תמיד ככה אצלי, שיזרמו לי לסיפור, שינהרו, שקצת יאווררו את הצינוק שלי, ושיפתיעו, אותו וגם אותי, בטח, שיבגדו בי, שיבגדו בו, בבן-אלף-זונות, שיבראו עליו מכאן ומשם ומכל הצדדים ובהפוכה ובלולאה, שייכנסו בו מהתחת מצדי, רק שיזו אותו מילימטר, לא צריך

290. שם, עמ' 77.

יותר, שלפחות על הדף שלי הוא יזוז קצת, שיפרפר, ורק / שלא יהיה / כל-כך / כל-כך בלתי / ניתן ל-²⁹¹ כלום.

דברי הקנטאור מעמתים את התפיסה שהופיעה בדבריהם של האיש והאישה עם תפיסה אחרת, תפיסה של החייאת הבן המת ובריאנו במילים הכתובות על הדף, אך מה שמעניין הוא ששתי התפיסות אינן מופיעות כנוגדות האחת את השנייה. המרחק ביניהן מתקצר ונוצרת קרבה בין שתי האפשרויות, כשהקנטאור מדבר על "לערכב אותו ביחד עם משהו ממני... לנשוף לתוכו מנשמת אפי העלובה..." - אקט הבריאה במילים, בכתיבה, נראה כבעל קשר הדוק לבריאה גופנית, לבריאה שמעורב בה יסוד גופני מובהק. כפי שהבריאה בגוף הופיעה כבעלת משקל ממשי, ואין היא מטפורית, כך הבריאה בכתב מופיעה גם היא ככזו. לא מדובר על פשוט לכתוב, כך שהמילים יתארו או יספרו את מה שקרה, אלא מדובר על כתיבה שהולכת רחוק יותר מהשפה הכתובה במובן מסוים, לכיוון הבריאה ממש, אל התנועה של הגוף.

המגמה של צמצום המרחק בין השפתי או המחשבותי לגופני מקבלת חזקת באמצעות דברי האיש ההולך לגבי זיכרונות הנוגעים לבן:

תיכף אני מעורר / לחיים / את מה שהיה ברגע לפני. / את מה שיהיה ברגע אחרי. / לפני שזיכרוני לכד אותך; / אחרי שהצלם הקפא. / עיסוי אני עושה לך: / שתווי הפנים יתרחבו / בחיך, / ואז יתמקדו לאט / בהרהור. [...]²⁹²

או בשנתך, מכוסה סדין, / החזה שלך יעלה ויורד, / יעלה, / ויורד, / ושוב יעלה / (הה), / יותר מדי ביקשתי. / הרגשתי. / נענשתי. / ואף-על-פי-כן, / בני, / נוע תנוע / נוע תנוע / כי.²⁹³

291. שם, עמ' 77-78, הרגשות במקור. // לציון מעבר של שתי שורות.

292. שם, עמ' 89, הרגשה שלי.

293. שם, עמ' 90, הרגשות שלי.

פעולת ההיזכרות, השלמת פרטי הזיכרון והרחבתם, אפילו אם אינן נאמנות ל"מציאות", הן פעולות גופניות של עירור הגוף באמצעות הגוף. הקו המפריד בין המרחב של המילים, של הסיפור, של הזיכרון, ובין המרחב של הגוף הולך ומיטשטש. ההיזכרות במחשבה והבריאה בגוף מתקרבות זו לזו. פעולת העיסוי חוזרת ומופיעה בפרקטיקה של הקנטאור המעסה את השפה ואת המילים:

ושוב, מנסה, מעסה, 'אנחנו / התמנותנו, אתם / תתמנותו, הן תתמנותנה'... נלחם / בו ככה, מה עוד אוכל לעשות, / לא לכתוב לא / לחיות, לפחות / הלשון / נשארה, לפחות היא עוד קצת חופשייה.²⁹⁴

עיסוי הגוף ועיסוי הלשון מתקרבים זה לזה ומתחלפים זה עם זה. הרגע הכולט ביותר, אולי, שבו הבריאה במילים והבריאה בגוף מופיעות כרוכות האחת באחרת, הוא הרגע של הניסיון לתת קיום לבן באמצעות שמו הפרטי וכינויו:

בשנה הראשונה / אחרי, כשהייתי לבדי בבית, / הייתי לפעמים קורא בשמך / בפניו של ימי / ילדותך.

בכוח שלא היה בי, / במין טירוף, בחירוף / נפש וגוף, הייתי יוצק / למלה הקצרה, / הנכספת, / את כל אבקות הכישוף: / ביתיות, / שאננות, / שגרה, מעין / שוויון-נפש... / ואז הייתי זורק / באגב / מחושב: / אוֹאִי? [...]

אני אומר 'אוֹאִי', ואתה / תחליק לכאן ותתמחש / חי-ש-קל, הד / לקריאתי, / כמו גאות קטנה / שֶׁתִּפְכֵּךְ / משם / אל תוך היש. ותהיה / זאת תשובתך, / טבעית ומעשית, / כמו התשובה / של הנשיפה / לשאיפה, / וגם מחווה יפה / לכוח הנסי / של השגרה.²⁹⁵

294. שם, עמ' 91.

295. שם, עמ' 93-95.

הקריאה בשם, ובמקרה הנוכחי ב"שם המפורש", כמוה כניסיון לברוא במילה, בדומה למדרש חז"ל על בריאת העולם באמצעות המילה.²⁹⁶ הניסיון הוא להעניק קיום לגוף באמצעות המילה הפרטית ביותר, הכינוי, השם הפרטי. השם הוא העקבה שנותרה לאחר הסתלקות הגוף, בדומה לעקבות שנותרו על גופיהם של ההורים. השם קיים וממשיך להתקיים, נטוע בגופו של ההורה ובשפתו, אך אינו נענה עם קיום ממשי של גוף, כשהיש מהדהד את האין בגוף ובשפה: "איך קרה, ילדי, / שמכל המלים / כולן, / יש אחת / אשר לעולם, / לעולם / כבר לא תיענה לי?"²⁹⁷

הקבלה בין הדיבור למגע

ההקבלה בין הקיום במילים לקיום בגוף מתבטאת במצבו של רושם קורות העיר מאז מות בתו. מתוך סיפורו נוצרת הקבלה בין דיבור לזיכרון ולמגע. ראשית, הקוראים נחשפים לכך שהוא נמנע לחלוטין ממגע (פיזי) באחר כולל באשתו. כמעט עד לסופו של הסיפור הוא שומר על ריחוק פיזי ממנה, "שומר מגע", ומובהר כי בני הזוג לא נגעו זה בזה מאז מות בתם. אולם בשעה שהוא "מרשה" לעצמו מגע ראשוני עם בעל חיים (וכאן אנו עדים לסגירת מעגל של גרוסמן עם "חמורים", סיפורו הראשון, רושם קורות העיר מחכך את אפו בפרוותו של חמור), בגילוי לב נשמע מפיו ה"איסור" שהוטל עליו: אסור לו לדבר על מה שקרה לבתו ואף אסור לו לזכור אותה, "לא לדמות אותה בכלל, ולא לחלום דמותה".²⁹⁸ בהמשך נגלה, כי האיסור, שלכאורה הוטל על ידי הדוכס, הוא למעשה איסור עצמי. כאן נראית ההקבלה בין האיסור לדבר, לברוא במילים, בין האיסור לזכור ובין האיסור לגעת. האיסור של רושם

296. "בעשרה מאמרות נברא העולם", משנה, אבות ה, א.

297. גרוסמן, נופל מחוץ לזמן, עמ' 95.

298. שם, עמ' 104.

קורות העיר הוא על דיבור ומגע ב־זמנית. חוסר האפשרות להרות את הבת המתה קשור לגוף – רושם הקורות אינו נוגע באשתו – אך גם למילים, שכן האיסור על הזיכרון ועל הדימוי אינו מאפשר בריאה כממד של השפה. עם זאת, גם לידת האפשרות להתחיל "להרות" את הבת מופיעה אצל רושם הקורות בד בבד הן במישור השפה והן במישור הגופני.

שם גוף

האיש ההולך, המנסה להרות את הבן בגופו שלו באמצעות ריקונו, נתקל גם במה שנשמט מהשפה – המילה 'אני':

גם שם הגוף / הזה אבד־נמת / אתך, ולי השארת / רק את 'הוא',
'אתה' / 'אנחנו', ואיש כבר לא / יאמר 'אני' / בקול שלך.²⁹⁹

בצירוף "שם גוף" (או "כינוי גוף") מצויה דו־משמעות: משמעות לשונית, במקרה זה גוף ראשון יחיד, ומשמעות ספציפית לנושא הספר הנוכחי, נתינת שם לגוף, שם המעניק לגוף קיום, כך שהשפה והגוף נכרכים יחדיו. הצירוף "שם גוף" אוגר בתוכו את המתח שעובר כחוט השני לאורך כל הסיפור. ההיעדרות והניסיון לענות עליה הם, לפני הכול, בעיקרם גופניים. אין גוף, כי אם חוסר של הגוף, אך הקיום הממשי ביותר של המת הוא בגופיהם של האבלים שנותרו אחריו. עם זאת, ונראה שלא באופן מנוגד, ההיעדרות והניסיון לטפל בה, לברוא מחדש, להרות, מתקיימים ב־זמנית בשפה, במילים. שם גוף, וכאן הכוונה היא לגוף ראשון יחיד, הוא התווית הכללית ביותר שמשיימת את האדם, במובן הלשוני (כל אחד מכנה את עצמו "אני"), והוא התווית הפרטיקולרית ביותר שמשיימת ומולידה את הגוף הספציפי והיחיד, על כל שונותו וייחודיותו, בכך שהגוף פוצה את פיו ואומר "אני". קשה שלא

299. שם, עמ' 115.

להיזכר כאן בציטוט שאיתו פותח גרוסמן את ספרו שתהיי לי הסכין, מתוך שירו של חזי לסקלי: "כְּשֶׁהַמֶּלֶה תִּהְפֹּךְ לְגוֹף / וְהַגּוֹף יִפְתַּח אֶת פִּיו / וַיֹּאמֶר אֶת הַמֶּלֶה שְׁמִמְנָה / נוֹצֵר - / אֲחִיבֵק אֶת הַגּוֹף הַזֶּה / וְאֶלִּין אוֹתוֹ לְצִדִּי".³⁰⁰

בנופל מחוץ לזמן שם הגוף הופך להיות סרט שכורך את הגוף עם השפה בקשר גורדי, בלתי ניתן להתרה, ואינו מאפשר להבחין בין המטפורי לגופני. גם ההתייחסות אל עוברת המוות מופיעה כהתייחסות אל השפה ואל המילים:

ההולכים: לא יכול להיות שהמלים האלה נכונות, לא יכול להיות שהן אמת -

האיש ההולך: זה פשוט לא יכול להיות.

מיילדת: לשרוף! לשרוף את המלים האלה! לשרוף את הדיבורים הארוכים האלה!³⁰¹

בהמשך נגלה, ששרפת המילים מעוררת חיות חדשה בגופי ההולכים, ושהטיפול במילים והטיפול בגוף גם הם כרוכים זה בזה.

הפתרון שבגוף

הפתרון שמוצא לעצמו האיש ההולך הוא בעיקרו פתרון גופני, במיוחד כפי שעולה מההתרחשות הקורית מול החומה שמופיעה לפני ההולכים בדרכם:

וכמו תמיד אצלו, ידענו, / הרגליים. רעד קל / עולה מן השוקיים, הגוף / נדרך, הראש אט-אט נישא / ומזדקף, הוא הולך. הוא / הולך. זה טוב, ככה / טוב, הכל מתעורר / לחיים ביחד / אתו, רגל

300. חזי לסקלי, "שְׁעוֹר עֵבְרִית (מחזור), שְׁעוֹר הָא", בתוך: באר חלב באמצע

עיר: כל השירים 1968-1992, תל אביב: עם עובד, 2009, עמ' 151.

301. גרוסמן, נופל מחוץ לזמן, עמ' 132.

מונפת / דורכת, צעד עור צעד / עור / צעד, הוא הולך, / הולך
 דורך, דורך / והולם, הוא הולך / במקום - / ב מ ק ו ם !! בחיי,
 דורך / במקום, צעד, עור / צעד, עור צעד, העיניים / שלו בחומה,
 הולך בלי / ללכת, הולך / והוזה, בינו / לבינו הוא / הולך, מעצמו
 / אל עצמו - ³⁰²

ההליכה מובלטת כפעולה גופנית, ומטרתה או הבנתה נעשות משניות לפעולת הצעידה עצמה. כפי שעולה מהטקסט, זוהי גם פעולה שמחברת באופן הדוק את הגופני לנפשי, מכיוון שהצעידה היא "מעצמו אל עצמו" (בפרפרזה על קובץ הסיפורים של ש"י עגנון מעצמי אל עצמי). הפעולה הגופנית אינה מתרחשת רק בחוץ, אלא גם בעולם הנפשי, ויש לה השפעות או אפקטים על עולם זה, אפקטים שאין להם הסבר או מובן. זו הליכה שמתבצעת "כדי לא להימחץ / בין החומות", ³⁰³ אך לא ברור על אילו חומות מדובר, האם אלה האובדן, העובדות הקשות, המילים שמתארות את המוות, החומות הפנימיות. בכל אופן, הגוף הוא שמבין, ולא הראש או המחשבה ("הרגליים / מבינות זאת לפנינו" ³⁰⁴).

מהלך זה של מציאת פתרון גופני להתמודדות עם האבל ממשיך עם חפירת הבורות של ההולכים והכניסה אליהם עירומים. ההולכים טומנים את עצמם בתוך האדמה, הולכים הכי רחוק שאפשר, בגופם, אל מקום משכנם של הילדים המתים, אך עושים זאת כאנשים חיים. זהו גם שלב שבו מתברר להם שהמלחמה היא להחיות אותם עצמם ולא את הילדים המתים ("רק על נפשי אני נלחם" ³⁰⁵).

באותה שכיבה בבורות שנחפרו באדמה חוזר החזון של החייתא הילד המת ולידתו מתוך המפגש בין גופי ההורים:

302. שם, עמ' 149-150, הדגשה במקור.

303. שם, עמ' 152.

304. שם, עמ' 155.

305. שם, עמ' 162.

וכל הזמן הרגשתי / דם, / מטפטף / ממני דם, ניגר / לתוך
האדמה, מגיע / עד אליו ומחלחל / לתוך עורקיו, ושוב חוזר /
אלי ומתערה, והוא עכשיו דמנו, / והוא דמה עכשיו, ושנינו / שוב
/ הורים / אותה / מדם ואדמה.³⁰⁶

המסע מאפשר לרושם קורות העיר ולאשתו לחזור למגע ביניהם,
והמגע מופיע, כפי שקרה קודם, כניסיון לקיים את המת באמצעות
מפגש הגופים, כשאשתו של רושם הקורות מצטטת את דבריה של
האישה מתחילת הסיפור: "מי יקים אותה, / מי יחבק, / אם לא
שנינו / בגופינו / נעטוף / את / מלואה / הריק?"³⁰⁷

למסע יש תוצאות אצל כל משתתפיו (כולל מעבר משתיקה
לדיבור או מגמגום לדיבור רציף), אך אצל רושם קורות העיר
ואשתו התוצאה היא חידוש המגע. הדבר מאפשר לנתח לאחור את
ההימנעות ממגע ואת התרחקות הגופים שהיו לפני השינוי. ניתן
לומר כי החייאת הילדה המתה, שמתאפשרת לאחר השינוי, היא
בדיוק מה שאיים והרחיק את בני הזוג זה מזה. המפגש עם גופו של
האחר, בתוך הזוגיות, כמו העיר לחיים את הילדה המתה, מכיוון
שזו רשומה ומתקיימת בגופו של בן הזוג ובגופה של בת הזוג.

המגע עם הכאב במילים ובזיכרון מהדהד את המגע בגוף של
האחר או כרוך עימו, ובאופן ספציפי יותר בגופו של האחר שבו
מתקיימת או רשומה הילדה המתה. ההדהוד הזה מטשטש את הקו
המפריד בין הפיזי לשפתי ומדגיש שלדבר את האובדן, במובן
מסוים, הוא לגעת במת פיזית.

זהו קו שממשיך עם הסצנה שבה גופיהם של המתים מופיעים
לפתע פתאום במעין ערכוביה על החומה. החומה היא מעין
גילום מוחשי חיצוני למה שהתחולל בתוך גופיהם של ההורים.
כל הסימנים, האיברים, חלקי הגוף, שהופיעו כנתונים בגופיהם,

306. שם, עמ' 164, הרגשה במקור.

307. שם, עמ' 168.

מופיעים כעת על החומה שנעשית גמישה ובוראת את כל אלו מתוכה; החומה מְחִיָּה לרגע את המתים. זהו רגע שבו ההורים האבלים יכולים לשחרר משהו מהטעינות הגופנית הכרוכה באבל ובמצב הנפשי שבו הם שרויים, שחרור חלקי של הטעינות הרבה הנובעת מהיות הילדים המתים רשומים וחרותים בגופיהם כזיכרון חי. זהו ניסיון להשליך את הרישום הזה החוצה, כדי שיהיה אפשר להמשיך ולחיות ולגעת זה בזה. המהלך מאפשר קיום נסבל יותר של הגוף, כש"ילד" (כך, לא מיודע), דמות המופיעה פעם אחת ויחידה בסיפור, אומר: "יש / נשימה יש / נשימה בתוך / הכאב יש / נשימה".³⁰⁸

מהגוף לחומה

מסעם של ההולכים הוא מסע למציאת מילים לאסון, ליצירת תנועה של המילים, כפי שעולה בבירור מדמותו של הקנטאור שלקראת סוף הסיפור חוזר לכתוב. אולם בזמנית זהו מסע לשחרור הגוף, במובן של שחרור הטעינות הנתונה בו, טעינות שמהותה קיומו החי של המת בגוף ההורה האבל. האבל מופיע כתהליך של היריון ללא לידה בגופו של האבל, שבסופו שחרור של משא וטעינות גופניים שיש הכרח לשחררם. שחרור זה הוא החצנה של משהו מהטעינות של הגוף אל עבר החומה, למצע החיצוני שמאפשר זאת. בהקשר הזה זו הלידה.

מנקודת מבט פסיכואנליטית זהו מסע של טיפול במרכיב הממשי של האובדן והאבל, במובן של טיפול ברישום האובדן בגוף. האיש ההולך מבקש לקראת תום המסע:

אני רוצה ללמוד להפריד / את הזיכרון / מהכאב. או לפחות את חלקו, / את מה שניתן, שלא כל העֶבֶר / יהיה ספוג כל־כך בכאב.

308. שם, עמ' 183.

כך אוכל גם לזכור אותך יותר, / אתה מבין: לא אֶפְחַד כל פעם
/ מִכְּנִיית הַזִּיכְרוֹן.³⁰⁹

ניתן לראות זאת כמשאלה לטיפול בתוצר של ההיריון, במת הנהרה בגופו, משאלה למיתון הטעינות של רישום הבן המת בגוף. הזיכרון והביטויים הגופניים כרוכים זה בזה באופן הדוק, כפי שעולה מהביטוי "כְּנִיית הַזִּיכְרוֹן". מה שהאיש מבקש הוא להפריד מעט בין הזיכרון לביטוי הגופני של הכאב, "(הרגשתי / בבשרי ממש / את דקירת הכאב שחלפה בו)",³¹⁰ להפחית משהו מהטעינות של הגוף.

היבלעות באחר ונפרדות ממנו

לאורך הסיפור מובאת בכמה אופנים הטענה בדבר היעדר האפשרות להגיע להבנה, להכרה, לידיעה מלאה של אדם אחר, עובדת קיומו של קו מפריד בין אדם אחד לרעהו, אפילו אם מדובר באדם הקרוב אליך ביותר. לדוגמה, בדברי המיילדת:

כֶּן-כָּבֵר לֹא תִדְעִי, / בְּתִתִּי, שְׁכָל אָדָם הוּא / אִי, / שְׂאִי-
אִפְשֶׁר / אִדְּדָם אַחֵר / לְדַעַת / מֵתוֹכוֹ. אִפִּילוֹ אִי / מָא שְׁלוֹ לֹא
תוֹכֵל / לְהִיטוֹ / וְלוֹ רָגַע / אַחֵר, לְקִימוֹ, / לְהִתְקִימוֹ, / עֲצָם אֵל
עֲצָמוֹ -³¹¹

ההיריון והטעינות שבגוף ההורים מובילים להיסדקות בקו הקשיח המפריד בין אדם לזולתו. הרגע שבו המת נהרה בגופו של החי הוא רגע מאיים, מעורר מועקה קשה, מכיוון שמהאחר קיים בתוכך אפילו ברמה הגופנית. הקיום בגוף ההורים הוא סוג של "לדעת

309. שם, עמ' 169.

310. שם, שם.

311. שם, עמ' 57. בהמשך האיש ההולך מצטט חלק ממשפטה של המיילדת: "שכל אדם הוא / אי, / שאי-אפשר / אדם אחר / לדעת / מתוכו - " (שם, עמ' 66).

מתוכו", רגע שבו משהו מהאחר פולש לגופך. בנופל מחוץ לזמן ההולכים כמהים לרגע זה, למגע עם הבן או עם הבת המתים, אך נראה שזו גם מהות האימה והבלתי אפשריות שבמפגש זה. דווקא היעדרותו של הגוף, היותו חסר, הופכת את המגע עם האחר למבלבל, למערער, לנטול גבולות ברורים. המת כלל אינו קיים, אך בד בבד קיים בכל מקום, גם במקום האינטימי והפרטי ביותר – בגוף.³¹² הסכנה שאורבת לאכל היא ה"היבלעות" במת, אוכדן החיות שלו כתוצאה מהפניית כלל האנרגיה הנפשית אל החייאת המת בקרבו. ניסוח זה אינו רחוק מהאופן שבו העמיד פרויד זה לצד זה את האכל ואת המלנכוליה, תוך הדגשת קווי הדמיון והשוני שביניהם.³¹³ מסעם של ההולכים כולל טשטוש קו הגבול המפריד בין ההורה לילד, בין החי למת, בין היחיד לאחר. זו מטרת המסע, כשם שזו גם הסכנה הגדולה הטמונה בו – להיבלע באחר, שבמסע זה מיוצג באמצעות האחרות האולטימטיבית – המת. זו, אולי, הסכנה שעליה מצביעה האישה בתחילת הדרך:

[...] ואיך תדע לחזור, / ומה אם לא / תחזור, וגם אם / תמצא, / ולא תמצא / כי אין, / ואם / תמצא, כבר / לא תחזור, / לא ירשו / לך לחזור, / ואם תחזור, / איך / תחזור, אולי / תחזור כל-כך / אחר / שלא תחזור [...] ³¹⁴

הסכנה האורבת איננה רק סכנת אי-החזרה, אלא סכנת מטמורפוזה, סכנת ההשתנות בבחינת גלגול צורה, באופן כזה שהאדם החוזר מהמסע כבר לא יהיה אותו אדם שיצא אליו. טשטוש או ערעור הקו

312. רעיון זה מחזיר אל מושג ה"אלביתי" של פרויד: הערוב המיוחד בין הזר למוכר שקיים באלביתי.

313. זיגמונד פרויד, "אבל ומלנכוליה" (1917), בתוך: אבל ומלנכוליה; פעולות כפייתיות וטקסים דתיים: מבחר כתבים ד, תרגום: אדם טנגנבאום, תל אביב: רסלינג, 2008, עמ' 7-43.

314. גרוסמן, נופל מחוץ לזמן, עמ' 30-31.

המפריד בין החי למת ואפשרות הנגיעה החיה במת הם גורם מחולל מכריע שמשנה את הווייתו של האיש ההולך. השאיפה לחצות את הקו המפריד הבסיסי ביותר, הרדיקלי בהיותו בלתי עביר, בין החי למת, הוא גורם מְסַפֵּן, מכיוון שהוא מערער גבולות גם ברמה הגופנית, פורץ את גבולות הגוף.

הסכנה הטמונה בערעור הגבול המפריד בין היחיד לאחר מקבלת משנה תוקף באמצעות הקישור שנעשה בסיפור בין "להרות את המת" ובין "מותו של נושא ההיריון". כך בדברי האישה:

לֵךְ וְהִדְמָה / לוֹ כָּל אֲשֶׁר יוֹכַל / הַחַי לְהִדְמוֹת / לַמֵּת – מְבַלִּי
לְמוֹת. הָרָה / אוֹתוֹ, אֵךְ גַּם הָמָת / אוֹתָךְ, כַּמְעַט. / כְּמוֹתוֹ / הָיָה,
אֵךְ רַק עַד / צֵל כְּלוֹתוֹ / יִיפֹל / עַל צֵל / צֵלוֹ שֶׁל / הַיּוֹתֵךְ – /
וְשֵׁם, אֲהוּבִי, / בֵּין הַצֵּלִים, / בָּאוֹב, / בֵּין בֶּן יָאֵב, / תְּבוּאָה /
מְנוּחָה, / לוֹ / גַּם לָךְ.³¹⁵

גם כאן ניתן לאתר חיבור אסוציאטיבי ל"אבל ומלנכוליה" של פרויד, עם האמירה הידועה ביחס למלנכוליה "צלו של האובייקט נפל אפוא על האני".³¹⁶ הדבר הבולט כאן הוא האופן שבו מיטשטש הגבול המפריד בין החי למת, כשהחי מְחַיֶּה את המת, הורה אותו, אך בִּרְזִמְנִית מתבקש להמית משהו בעצמו, כדי להתקרב מהצד החי אל הצד של המת. השאיפה המנוסחת בשורות אלו היא שאיפה להתמזגות בין שני הצדדים, שאיפה לרגע או למרחב של מפגש אפשרי בין השניים, כשהלידה והמוות נטמעים זה בזה.

הדוכס מחזק את דברי האישה, אך גם מוסיף להם רמה נוספת: "הַפֶּזֶךְ גִּלְגַּל הַזְמָן, / הָרָה אוֹתוֹ וּמוֹת / אֶתוֹ, וְהַיּוֹלֵד / מֵתוֹךְ מוֹתוֹ –"³¹⁷ כאן נראה שמותו של נושא ההיריון הוא גם לידתו מחדש – "להיוולד מתוך מותו". במילים אחרות, כל התהליך של טשטוש הקו המפריד

315. שם, עמ' 143–144.

316. פרויד, "אבל ומלנכוליה", עמ' 26.

317. גרוסמן, נופל מחוץ לזמן, עמ' 145.

בין החי למת, של התמזגות עם המת, מוביל בסופו של דבר ללידה מחודשת של ההורה האבל לאחר הפרדה מחדש. מתוך מותו של הילד ההורה נולד מחדש לקיום אחר. המסע מתגלה כמציאה מחודשת של הצועד את עצמו, רעיון שעולה מפורשות לקראת תום המסע:

ונשמתי שלי היא / הנקצרת / בלובן הקר בין מלה / למלה. זה / אני, / אני המפרפר כטרף / בלועו / של המוחלט.

על עצמי, / רק על נפשי אני נלחם / כאן במצמית / במעמם / במעט.

כל חי / כעת, / כל חי / על חור / העט.³¹⁸

מהסיפור עולה רמז על מהות כינונו המחודש של קו גבול מפריד ואיתור גבולותיו של היחיד: "[...] מחוץ / לזמן נפלת, הזמן / שבו אני שוכן / חולף / על פניך [...] אינני חש אותך / במחויי הזמן / שלי".³¹⁹ במובן מסוים הקו המפריד הוא הזמן. גופו של ההורה ממשיך להיות בתוך הזמן, ואילו גופו של הבן המת איננו בזמן. גם בשעה שהגופים לכאורה נמזגים זה בזה, הזמן ממשיך לתפקד כקו מפריד בין השניים. כדי שההורה יוכל לקבל על עצמו את הקו האכזרי המפריד בינו (החי) לבין הבן (המת) נדרשת הצעידה עד לקו הגבול המפריד בין השניים, עד נקודת הקצה שבה שני הצדדים כמעט נמזגים זה בזה. רק לאחר הגעה לקו זה הורה יוכל לסבול את קיומה של ההפרדה הבלתי אפשרית. ועל כך כותב גרוסמן "שהחיים, במלוא יָשָׁם / הווים / רק שם, בקו / הגבול" –³²⁰

318. שם, עמ' 162.

319. שם, עמ' 63-64.

320. שם, עמ' 172.

גוף מדבר את האין-גוף

אם בסיפורים אחרים של גרוסמן פוגשים את הגוף הקפוא (ספר הדקדוק הפנימי), את הגוף המושעה (שתהיי לי הסכין) או את הגוף הסימפטומטי (בגוף אני מבינה), כפי שנראה בהמשך, בנופל מחוץ לזמן גרוסמן מטפל בנקודת קצה מבחינת נושא הגוף, הנקודה של ה"אין-גוף". אולם גם בנקודה זו נמצא את הגוף המדבר. אלו גופיהם של ההורים הצועדים, שמדברים, שמספרים, שמבטאים את האין-גוף של הילדים המתים.

הדיבור שבגוף קרוב יותר למוות ולאובדן מאשר הדיבור המילולי. הוא נוגע בנקודת קצה של החוויה האנושית, במקום שהמילים אינן מצליחות לגעת. במונחי הפסיכואנליזה הלאקאניאנית, הגוף המדבר קרוב יותר לממשי מאשר התודעה המדברת. קרבה זו מעוררת את השאיפה לטפל בממשי של האובדן ושל המוות, של היעדרות הגוף, באמצעות הגוף. למצוא לאותו חור, שנוצר עם היעלמותו של הבן, פתרון בגוף באמצעות צעידה או היריון (מדומה). אלא שכאן גם טמונה הסכנה העיקרית, האימה של אובדן גבולותיו של היחיד בעת היבלעות באחר. האין-גוף מתגלה גם כגוף ללא גבול, מכיוון שקשה לשרטט את גבולותיו ולהצביע על מיקומו. הוא אובייקט ללא אובייקט, נעלם, מקום ריק, ומכאן האיום שבו.

באופיו היום-יומי הגוף המדבר הוא גוף סימפטומטי, כזה שמבטא את הסימפטומים של האדם ונותן להם נוכחות פיזית, אך במקרה הזה נחשפת אפשרות אחרת של גוף מדבר במובן של מעבר מהחייאת המת, מלחיות אותו, ללחיות עם אובדנו או את אובדנו. זהו שחרור מהתמזגות גופנית עם האובייקט ומטעינות הנלווית לכך, שהן משתקות ומצמיתות. מובן זה מהדהד את ההבחנה הפרוידיאנית בין אבל למלנכוליה. האבל כרוך בסופו של דבר בויתור הדרגתי על האובייקט האבוד, במעין פשרה בין המשך

היאחזות באובייקט לבין "צו המציאות",³²¹ ואילו במלנכוליה מתרחשת הזדהות עם האובייקט שאיננו עוד, אשר באה לידי ביטוי בסכסוך ובגינוי עצמיים: "כמו פצע פתוח, הוא [התסביך המלנכולי, א"ק] שואב מכל הצדדים אנרגיות הטענה [...] ומרוקן את האני עד כדי התרוששות מוחלטת".³²² מכאן שיש המשך היצמדות לאובייקט, קושי להתנתק ממנו, ופרויד קישר זאת להזדהות נרקסיסטית שבה מופיעה שאיפה להטמיע את האובייקט "בדרך של זלילה בהתאם לשלב האוראלי או הקניבלי של התפתחות הליבידו".³²³ נופל מחוץ לזמן מעמיד את גיבוריו על קו השבר בין האָבֶל למלנכוליה, בין הגוף המדבר במובן של רישום האובדן בגוף ובין הגוף החי את המת ולכן מפסיק לדבר. להמשיך לדבר משמעו להוליד את המת מקרבך, כך עולה מהסיפור, להפסיק לחיות אותו. גוף מדבר הוא גוף שממשיך לחיות עם האובדן, דרך האובדן, ולכן הוא יכול להמשיך לדבר. לעומת זאת, גוף שחי את האובדן ללא עצירה מתקשה להיות גוף מדבר. סיפורו של גרוסמן מבטא תנועה בין שתי עמדות גופניות אלו, מתח דיאלקטי בין השתיים, שבו נתונים הגיבורים, ולא דיכטומיה מובהקת. הגיבורים מנסים לסלול את דרכם מהגוף החי את המת לעבר הגוף המדבר שחי עם חסרונו.

321. פרויד, "אבל ומלנכוליה", עמ' 18-19. השימוש כאן במונח "אובייקט אבוד" הוא כפי שהשתמש בו פרויד במאמר זה, והכוונה לאותו אובייקט שאובדנו עורר את האָבֶל, אולם מהדהד כאן גם אובדן פרדיגמתי, מוקדם יותר, של שלמות מיתית, זה שהוזכר בפרק 2 בתת-פרק "גוף במחיר של אובדן", וכפי שיורחב להלן בפרק 12 בתת-פרק "לקרוא את הגוף המדבר", סעיף "היחס בין הסובייקט או הגוף המדבר ובין האובייקט שלו".

322. פרויד, "אבל ומלנכוליה", עמ' 33.

323. שם, עמ' 27.